

De Posteernestraat: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur

Gunter Stoops, Guy De Mulder, Maarten Berkers, Jari Mikkelsen & Geert Vermeiren

OVERDRUK UIT:

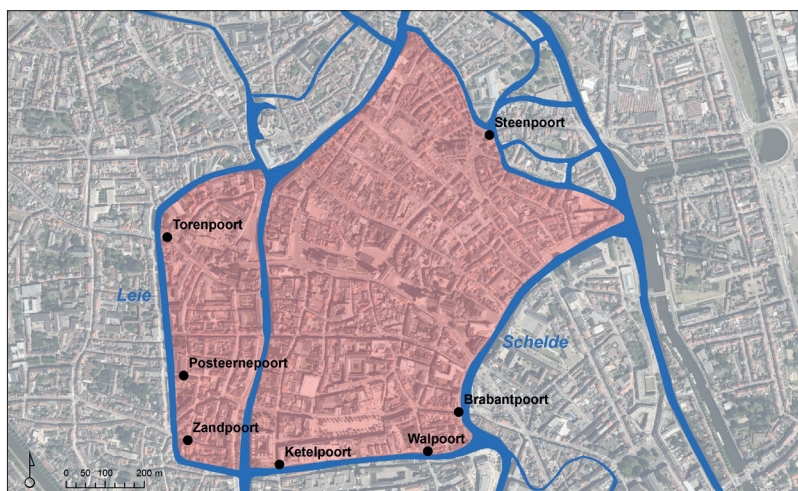
DE GROOTE, K. & ERVYNCK, A. (red.), *Gentse geschiedenissen ofte, nieuwe historiën uit de oudheid der stad en illustere plaatsen omtrent Gent*, Gent, 2017, p. 93-108.

De Posteernestraat: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur

Gunter Stoops, Guy De Mulder, Maarten Berkers, Jari Mikkelsen & Geert Vermeiren

De oudere rioleringen in het stadscentrum hebben hun beste tijd gekend en worden stelselmatig vervangen. Tegenwoordig opteert men meestal voor een gescheiden stelsel, waarbij het vuile water en het regenwater een aparte kanalisatie krijgen. Hierdoor houden de werken net iets meer in dan het vervangen van de oude leidingen en gaan de nieuwe verstoringen breder en dieper. Stadsarcheologie Gent kon voorafgaand aan zo'n ingreep een onderzoek doen in de Posteernestraat. Bedoeling was om een profiel te documenteren in de lengte van de straat, haaks op het tracé van een middeleeuwse wal en muur. Dit onderzoek vond plaats op 3 en 4 februari en tussen 21 en 28 maart 2015. De oude riolering begint op 23,8 m van de huidige rooilijn van de Oude Houtlei en loopt af naar het oosten, richting Onderbergen en de Leie. Samen met andere nutsleidingen ligt ze ingebed in de smalle strook van vóór de 19de- en 20ste-eeuwse straatverbredingen. Dit is een strook van slechts 3 tot 6 m breed waar de bodemopbouw nog niet door funderingen en kelders vernietigd is. Vraag was of er tussen de riolering en de nutsleidingen nog archeologische informatie te documenteren viel. De wegafwerking bij aanvang bevond zich op ca. 9,6 m T.A.W., wat hoog is voor het alluviale gebied van Leie en Schelde rond Gent (afb. 1).

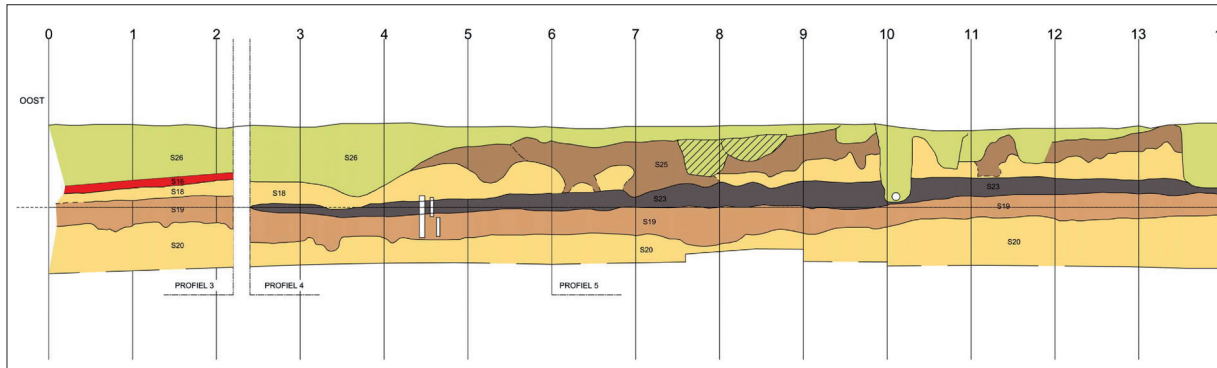
afb. 1: De 12de-eeuwse stad Gent met lokalisatie van haar watergordel en de hierbij uitgebouwde poorten (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Vanaf het punt waar de Struifstraat in de Posternestraat mondt, werd een sleuf gegraven in westelijke richting, naar de Oude Houtlei toe. Eigenlijk werd gewoon het tracé van de oude gemetselde riool gevolgd en werd enkel de verstoring weggegraven die de aanleg daarvan had veroorzaakt. Daar de oude riolering zich hier al ver in de moederbodem bevond werd ze om praktische redenen nog niet uitgebroken, zo kon het onderzoek in droge en ‘propere’ omstandigheden gebeuren. Door parallelle lineaire verstoringen (gas, water, elektriciteit en de fundering van de vroegere huizen in een toen smallere straat) was de bewaarde profielbank nooit breder dan 30 cm en dus weinig stabiel (afb. 2). Daarom werden de profielen niet recht gezet; dit liet de dunne pel niet toe zonder dat er informatie verloren zou gaan. Uiteindelijk kon 27 m profiel gedocumenteerd worden, sommige stukken op de noordwand van de sleuf, andere op de zuidwand. De stukken op de noordwand werden gespiegeld en met de zuidwand tot één archeologisch overzichtsprofiel verwerkt (afb. 3).

afb. 2: Het handmatig op materiaal doorzoeken van de dunne pel profiel die bewaard bleef (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

afb. 3: Het archeologisch opgetekende profiel over de volledig onderzochte lengte met aanduiding van de verschillende archeologische lagen en sporen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Bodemkundige informatie¹

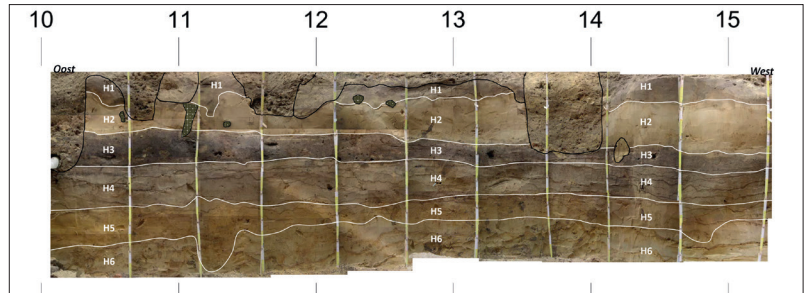
Het moeder materiaal² (S20, op ca. 8,1 m T.A.W.) bestond uit geel-beige zand dat eolisch afgezet is, een zandduin. Op een gegeven moment heeft dit zich gestabiliseerd, en heeft zich hierin een bodem ontwikkeld. De bruin-grijze A-horizont (afb. 4: H4, afb. 3: S19) was een oude oppervlaktehorizont en maakte deel uit van de originele bodem die zich hier vanaf het eind van de glaciële periode heeft ontwikkeld. Hieronder bevond zich een gekleurde B-horizont (H5) met wat klei en een relatief fijne zandfractie. Deze rustte op het licht beige-bruin moeder materiaal (H5 + H6 = S20). Er is sprake van een redelijk droog bodemtype met weinig bodemontwikkeling. In het oostelijke deel van het profiel vertoonde het oude oppervlak een enkele centimeters dikke stabilisatiehorizont. Deze was begraven onder 4 tot 5 cm zand afkomstig van plaatselijke erosie en sedimentatie van de oppervlaktelagen.

Op deze oude oppervlaktehorizont (H4, S19) lag plaatselijk een

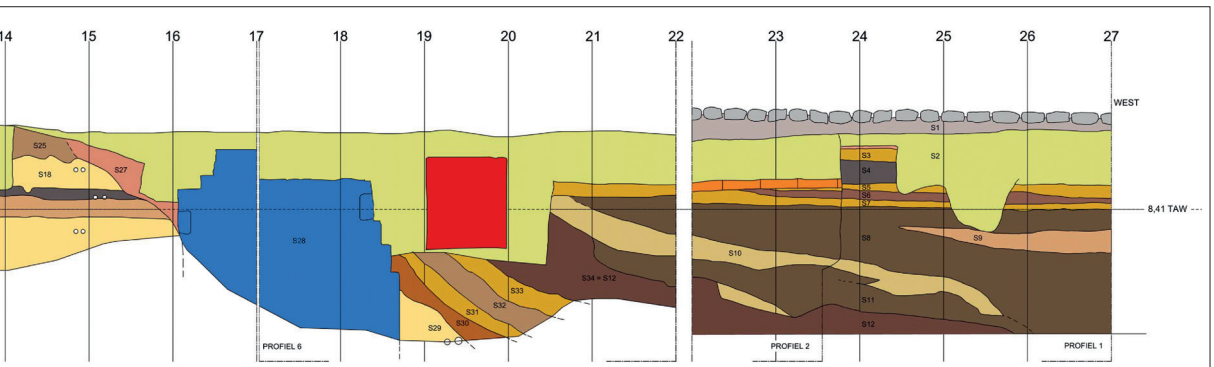
¹ In de bodemkunde wordt een ontwikkelde bodem in horizonten opgedeeld, die het resultaat zijn van fysische en chemische processen. Niet altijd stemmen deze horizonten overeen met de lagen die het archeologisch verhaal vertellen. In dit profiel komt H1 overeen met S25, H2 met S18, H3 met S23, H4 met S19 en H5-6 met S20.

² Mikkelsen & Laloo 2015.

donkerbruine horizont (H3, S23), een antropogene laag die geassocieerd wordt met nederzettingencontexten. Hier werden zowel verbrande aarde (leem), houtskoolfragmenten als grote stukken aardewerk gevonden. Er is sprake van een afvallaag en tegelijk een leeflaag. In het meest oostelijke deel van het profiel was deze laag niet aanwezig. Deze antropogene laag had een zandige textuur met klei- en humusaanrijking. De horizont werd

afb. 4: Het bodemkundig bestudeerde profieldeel (gespiegeld) met aanduiding van de verschillende bodemkundige horizonten (GATE bvba, J.H. Mikkelsen)

dikker in oostelijke richting en vertoonde lokaal sporen van stratificatie. Er werd praktisch geen uitwisseling van materiaal tussen deze laag en de onderliggende horizont vastgesteld. Dit wijst op een gebrek aan bioturbatie, dus geen activiteit van regenwormen of mollen. Indien deze laag begroeid was, is er waarschijnlijk sprake van een vegetatie zonder diepgaande wortels, bijvoorbeeld gras of eenjarig onkruid; in elk geval stonden er ter hoogte van het profiel geen bomen of struiken.

Dit oude loopoppervlak met sporen van menselijke activiteit is bedolven geraakt onder lichtbeige tot geel-beige homogeen gekleurd zand (H1-2). In deze lichtbeige zandlaag, 50 tot 60 cm dik, had zich een nieuwe bodem ontwikkeld. Deze licht beige zandlaag was gebioturbeerd waardoor er hier en daar geel-beige zand vermengd geraakt was in de onderliggende donkere antropogene laag. Dit wijst eerder op stuifzand dan op een plotse dikke ophoping van grond. Deze opeenvolging van lagen kon gevolgd worden van oost naar west, waar ze bruusk verstoord was door middeleeuwse bouw- en graafactiviteiten.

Landschappelijke informatie

Door Frank Gelaude werd al gewezen op de aanwezigheid van rivierduinen en dekzanden in het overwegend lage en natte rivierlandschap rond Gent³. Een stuifzandrug is een dynamisch gegeven, er wordt op momenten zand door de wind aangevoerd en afgezet, maar evengoed kan dit zand later weer verder geblazen worden. In de Posteernestraat bestaat de ongeroerde bodem uit eolisch afgezet beige-geel zand. Waarschijnlijk lag hier een kleine stuifzandrug langs de Leie. Door menselijk ingrijpen in de ijzertijd (belopen, bewonen of beplanten) werd dit proces in enige mate gestabiliseerd en ontwikkelde er zich in de bovenzone een bodem. Dit niveau op 8,4 m T.A.W. werd belopen in de vroeg La Tène-periode (ca. 475-280 v. Chr.). Deze plek zal als droge hoogte boven 8,0 m T.A.W. interessant geweest zijn om te verblijven en het zand, hoe arm ook, was makkelijk te bewerken. Een antropogeen afgezet pakket, rijk aan aardewerk wijst op bewoning in de onmiddellijke omgeving. Eens de site verlaten, werd er door de wind opnieuw een pakket van minstens 60 cm zand aangewaaid. Deze zandlaag was vrij steriel maar vertoonde in de bovenzone sporen van opnieuw een bodemontwikkeling. Enkel de onderzijde van die ontwikkeling bleek bewaard en bevatte scherven die vanuit het bovenliggende looppniveau door turbaties ingezakt waren. Deze vondsten geven aan dat er opnieuw mensen actief waren vanaf de 1ste eeuw n. Chr. (zie verder). Als we ervan uitgaan dat het zand door een overwegende westenwind werd aangevoerd, kan dit afkomstig geweest zijn van de lage dekzandrug bij Ekkergem. In ieder geval bewijst de bodemopbouw op een dynamisch microreliëf met kleine open zandvlaktes en duinen. Door de urbanisatie vanaf de middeleeuwen verdween echter deze dynamiek. Enkele middeleeuwse toponiemen verwijzen naar de toen nog duidelijk zichtbare topografie en bodemgesteldheid. Aan de voet van de rug loopt de middeleeuwse straat Onderbergen en aan de zuidkant van de rug bevond zich de middeleeuwse Zandpoort.

Overzicht archeologische informatie

Door menselijke aanwezigheid in de onmiddellijke nabijheid kwam er op de bodem met looppniveau (S19) antropogeen afval terecht (afb. 3: S23, tot 30 cm dik). Deze laag was zwartbruin van kleur, organisch verrijkt en rijk aan houtskool en aardewerk (vroeg La Tène, zie verder). De bodemontwikkeling daaronder vertoonde humusaanrijking en was licht. De lagen liepen licht op in westelijke richting (ca. 10 cm op 15 m). Op het antropogene niveau (S23) lag een dik pakket eolisch afgezet zand (S18 + S24 en S25), minstens 70 cm dik, bovenop begonnen de verstoringen uit recentere tijden. Het looppniveau waarop de middeleeuwse wal lag, was niet bewaard, wel vormde S24 de onderzijde van de bodem die zich ontwikkeld had, met nog sporen van bioturbatie. Uit deze laag werd eveneens aardewerk gerecupereerd. Het aardewerk behelst zowel Romeins materiaal (vanaf de 1ste-2de eeuw) als middeleeuwse scherven. Het uiterste oostdeel van het profiel had wel de oude bodem (S19), maar niet de antropogene laag

³ Gelaude 2010; Gelaude 2011.

(S23). Het verder naar het oosten dalend straatniveau, met daaronder de recentere verstoringen voor nutsleidingen en straatopbouw, overschreef hier stilaan het archeologisch bodemarchief. Enkele meters verder was van de hierboven beschreven opbouw niets meer te zien en stootte men onder de weg- en nutsverstoringen onmiddellijk op het steriele zand (S20). Waarschijnlijk heeft de aanwezigheid van een middeleeuwse opgeworpen wal, hoewel nu verdwenen, een beschermende rol gespeeld en is het (ook deels natuurlijke) niveauverschil nog licht afleesbaar in het verloop van de Posternestraat. De recentere verstoringen in het gedocumenteerde profiel behelsden de opbouw van de straatafwerking (S17), de nutsleidingen (S26) en de rioleringsaansluitingen (S16), de sleuf voor de riolering waarvan de vervanging het onderwerp van de werken was (S21) en het inkalven daarvan (S22). De hoger beschreven lagenopbouw (moederbodem, oude bodem met loopniveau en afval laag, eolisch afgezet zandpakket) kon wel in westelijke richting gevolgd worden tot bij de aanleg sleuf voor de middeleeuwse stadsmuur (S27 en S28) en de uitgraving voor de realisatie van de gracht, de Oude Houtlei (zie verder). Het profiel documenteert ook de opvulling van dit gedeelte van de gracht en het bebouwen van de gewonnen grond (afb. 3).

Vroeg La Tène periode⁴

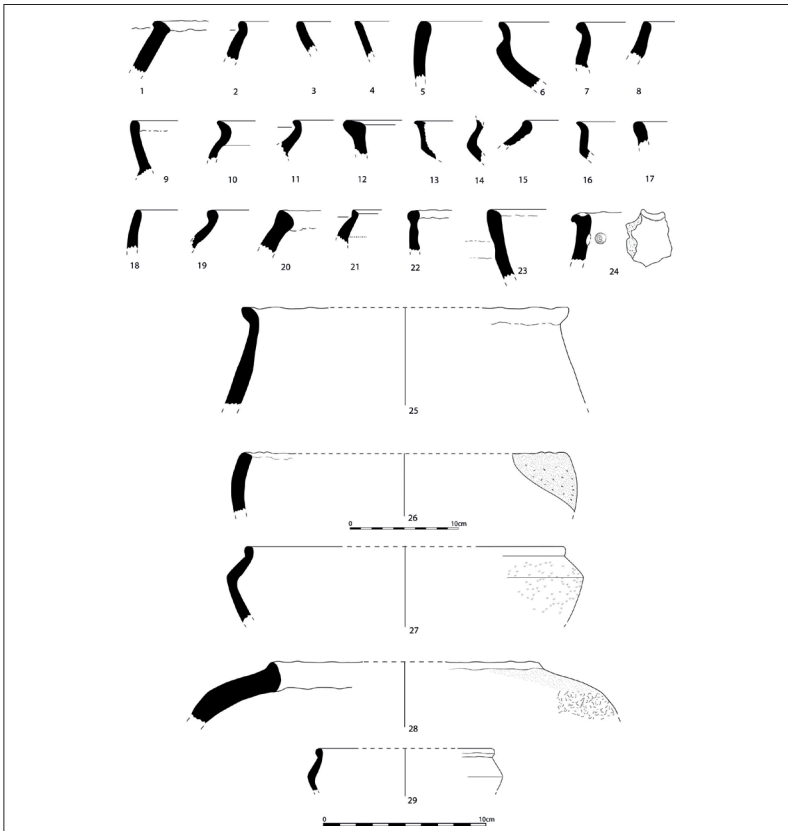
In het begin van de late ijzertijd (ca. 475-457 v. Chr.) werd het toenmalige loopniveau intensief betreden door de mens. Het profiel leert dat het niveau stabiliseerde en er zich een bodem ontwikkelde. De bovenste zone werd mogelijk bewerkt. Hierdoor ontstond een aanrijking met organisch materiaal. Sporen van bioturbatie vormden uitlopers in het onderliggende ongerepte zand. Er kwam ook afval op het oppervlak terecht en dit vormde een donker, zwartbruin pakket, rijk aan scherven. Doordat deze deposities later door een dik pak steriel zand afgedekt werden, is het aardewerkensemble homogeen en zijn de scherven vrij groot. Van deze laag (S23) werd 29 x 10 l bulkstaal meegenomen en gezeefd. De laag werd verder ter plaatse in het profiel handmatig op materiaal onderzocht. Ondanks het feit dat laag S23 slechts over 13 m in het profiel te volgen was, en niet dieper dan 15 tot 30 cm was bewaard, leverde ze toch een belangrijk aantal aardewerkscherven op.

In totaal werden uit deze context 350 scherven en een fragment van een spijnschijf gerecupereerd. De meerderheid van het vondstenmateriaal bestaat uit wandscherven en in mindere mate randen en bodems. Het grofwandige aardewerk is beter vertegenwoordigd dan de fijnwandige ceramiek. Zoals gebruikelijk is hoofdzakelijk schervengruis als verschralling gebruikt. Gezien de dominantie van het grofwandig aardewerk zijn vooral de categorieën 'ruw' en 'besmeten' als wandafwerking goed vertegenwoordigd. De meer kwalitatieve wandafwerking is minder aanwezig. De categorie 'gepolijst' telt slechts 17 fragmenten, evenals de versierde wandscherven met maar 7 exemplaren.

⁴ *Stoops et al. 2016.*

Op basis van een aantal significante scherven kan de ouderdom van deze

laag in de beginfase van de late ijzertijd (5de-4de eeuw v. Chr.) worden gedateerd. Kenmerkend voor dit ensemble zijn de geknikte vormen uit de vroeg La Tène-periode. Een aantal scherven zijn toe te wijzen aan *situla*-vormen en geknikte schalen (afb. 5: 7, 14, 16, 27, 29). Gelijkaardig materiaal is gekend van andere sites uit de regio⁵. Een ander type ceramiek, dat regelmatig voorkomt in het aardewerkrepertorium van die periode, is de gesloten vorm met een afgeronde naar binnen komende schouder of een afgeronde knik (afb. 5: 5, 20, 28 & afb. 6: 2). De rand kan verdikt zijn of driehoekig. Diverse voorbeelden van de variabiliteit van deze vorm zijn aangetroffen in een waterput te Lede, gedateerd in de vroeg La Tène Ia⁶. Randen met een licht uitstaande gebogen hals zijn aanwezig in de aardewerkcontexten uit de vroeg La Tène, alhoewel minder talrijk dan de geknikte types (afb. 5: 10-11)⁷. Twee komvormen hebben een korte schouder en een uitstaande rand (afb. 5: 6 & afb. 6: 4). Dit type is niet zo frequent in vroeg La Tène-contexten. Er is een voorbeeld bekend op de site Denderbelle-Fonteinje, gedateerd in de 4de-3de eeuw v. Chr.⁸. Het randtype komt sporadisch ook voor op de Kemmelberg⁹. Maar het is ook in oudere contexten aangetroffen te Sint-Denijs-Westrem-Flanders Expo, waar een datering op het einde van de late bronstijd - vroege ijzertijd werd voorgesteld¹⁰.

afb. 5: Het aardewerk uit de ijzertijd-laag in de Postteernestraat (Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie)

⁵ Bv. Evergem-Spoorwegstraat (Bourgeois et al. 1989), Sint-Martens-Latem-Brakel (Bourgeois 1989) en Berlare-Kerkveld (De Clercq & De Mulder 1999).

⁶ De Swaef & Bourgeois 1986.

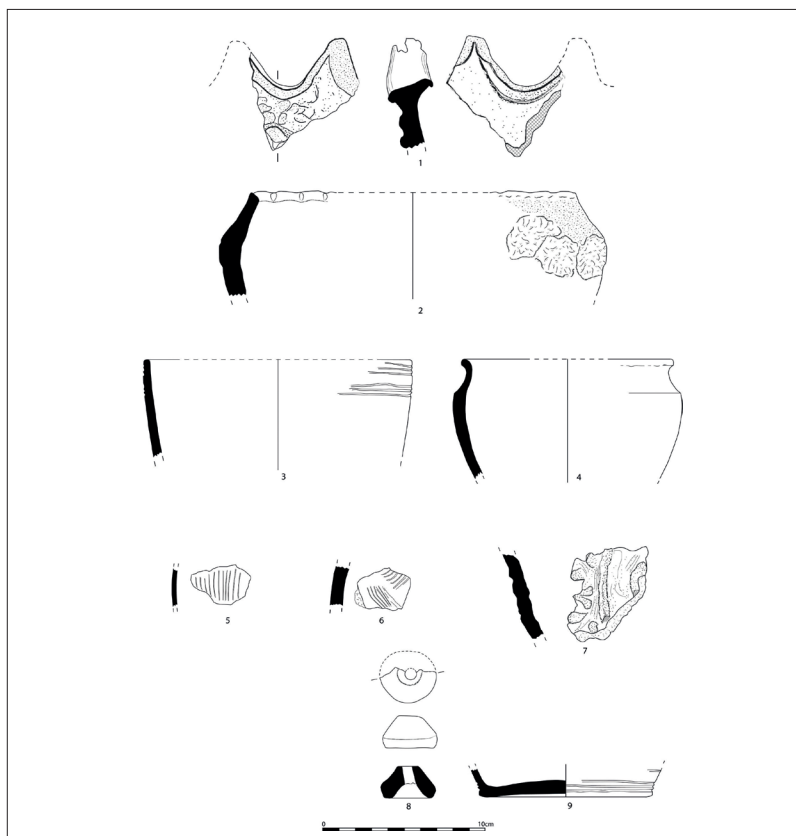
⁷ Voorbeelden zijn o.a. afkomstig uit Brakel-Ronsestraat: De Mulder & Velghe 1997.

⁸ De Clercq et al. 2005.

⁹ Van Doorselaer et al. 1987.

¹⁰ De Mulder et al. 2009.

Eerder zeldzaam is een randfragment van een *cista*-vorm versierd met een dubbele rij van drie onregelmatige groeven (afb. 5: 3). Op de Kemmelberg is een *cista* gekend, die versierd is met rode geometrische verfpatronen¹¹. De hoogtesite van Kooigem-Bos heeft ook enkele voorbeelden opgeleverd die versierd zijn met eenvoudige geometrische patronen¹². In de Noord-Franse vindplaats van Avion-République kwam eveneens een *cista* aan het licht in een vroeg La Tène context¹³. Niet ongewoon in materiaalensembles uit deze periode is de aanwezigheid van zogenaamde lappenschalen (afb. 6: 1)¹⁴. Versiering komt niet zoveel voor op het aardewerk in de context van de Posteernestraat. Te vermelden is een scherf in Kalenderbergstijl (afb. 6: 7). Deze versieringswijze was vooral populair in de vroege ijzertijd en het begin van de late ijzertijd¹⁵. Andere patronen zijn onregelmatige horizontale groeven op de schouder of de overgang van bodem naar buik. In beide gevallen betreft het een patroon van drie groeven (afb. 6: 3, 9). Twee wandscherven zijn versierd met kamstrepen (afb. 5: 5-6). Deze zijn goed gekend van de hoogtesite van de Kemmelberg¹⁶. Vingertopindrukken komen voor op de binnenrand van een gesloten vorm (afb. 6: 2) en op de binnenwand van een gekarteld randfragment (afb. 5: 24). Een laatste element is de aanwezigheid van een spinschijfje met afgeknut piramidaal lichaam (afb. 6: 8). Vanaf de late bronstijd verschijnen spinschijfjes zowel

afb. 6: Het aardewerk uit de ijzertijd-laag in de Posteernestraat, vervolg (Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie)

¹¹ Van Doorselaer et al. 1987.

¹² Mestdagh 2009.

¹³ Hurtrelle et al. 1990.

¹⁴ Voorbeelden uit andere vindplaatsen zijn o.a. Mere-Jeruzalemstraat (Bourgeois et al. 1998), Lede (De Swaef & Bourgeois 1986), Ussel-Onderdale (De Logi et al. 2012) en Kooigem-Bos (Termote 1987).

¹⁵ Verwers 1974.

¹⁶ Van Doorselaer et al. 1987. Voor Zuid-Nederland: Van Den Broeke 2012 (techniek type C, vroege ijzertijd en begin midden ijzertijd).

in funeraire als nederzettingscontexten¹⁷. Het uitgezeefde materiaal bevat ook stukjes verbrand bot. Slechts drie fragmenten kunnen op soort gebracht worden: twee waren afkomstig van varken en één van schaap of geit¹⁸.

De vondst van een laag uit de 5de-4de eeuw v. Chr. is een nieuwe aanduiding van ijzertijdbewoning in de huidige Gentse stadskern. Op de Kouter werd bij onderzoek eveneens een oude bodem vastgesteld waarin ijzertijd-aardewerk was gedeponneerd¹⁹. Deze laag dateert uit dezelfde periode als de huidige vondst aan de Posteernestraat. In de Leie-Schelde regio rond Gent is de vroeg La Tène-bewoning goed verspreid²⁰.

Deze sporen van nabije bewoning in de late ijzertijd werden door een dikke laag stuifzand afgedekt. Dit pakket was minstens 70 cm dik, zich nu manifesterend als een steriele laag stuifzand (S18) en de onderkant van een bodem die zich hogerop ontwikkeld heeft (S25). Het bijhorende loopniveau van deze ontwikkeling was niet bewaard. Wel heeft er van bovenuit organische verrijking plaatsgevonden en waren er sporen van bioturbatie te zien (mollen). Het uit de zeefstalen en met de hand gerecupereerde schervenmateriaal dateert uit de Romeinse periode, de vroege en de volle middeleeuwen. Materiaal jonger dan de 12de eeuw werd niet aangetroffen. Het pakket stuifzand is afgezet tussen het verlaten van de plek in de 4de eeuw v. Chr. en het terug frequenteren in de Romeinse periode (1ste-3de eeuw n. Chr.). De bovenste opbouw van deze bodem was door recente egalisatie, nutsvoorzieningen en wegdekafwerking verstoord. Verderop oostelijk in de Posteernestraat was ook het bedolven ijzertijd-loopvlak door recente ingrepen volledig verdwenen. Bij het graven van de middeleeuwse gracht en het aanleggen van een aarden wal werd vermoedelijk ook de weg, de doorgang, enigszins opgehoogd en dekte men het bestaande middeleeuwse loopniveau af. Hierdoor werd de onderliggende bodemopbouw beschermd en bleef die beter bewaard.

De middeleeuwse muur

Naar het westen werden de hierboven beschreven lagen (moederbodem S20, La Tène-loopniveau S19, S23 en stuifzandafzetting S18) doorsneden door de aanlegsluf van de middeleeuwse stadsmuur en de gegraven stadsgracht. De aanlegsluf langs de oostzijde (S27) van de stadsmuur was op het noord- en zuidprofiel zichtbaar, en sloot op 7,8 m T.A.W. tegen de muur aan. Het uitzeven van 10 x 10 l bulkstaal leverde materiaal op uit alle hierboven vermelde periodes. Voor de fundering in Doornikse kalksteen werd immers doorheen de oude lagen (S23 & S25) gegraven en de sluf werd er terug mee aangevuld. De meest recente scherven kunnen op basis van hun technische kenmerken, met enige voorzichtigheid, in de 12de of 13de eeuw geplaatst worden.

Toen binnen de eerste *portus*-omwalling (late 9de - begin 10de eeuw) de ruimte te krap werd, breidde de stad snel uit en werd een nieuwe verdedigingsgordel aangelegd. Waar mogelijk werden bestaande Schelde- en Leie-armen in een defensieve watergordel opgenomen en aangepast, maar

¹⁷ Voorbeelden voor de vroeg La Tène: De Mulder & Velghe 1997; Bourgeois et al. 1998; De Clercq & De Mulder 1999; Van Doorselaer et al. 1987.

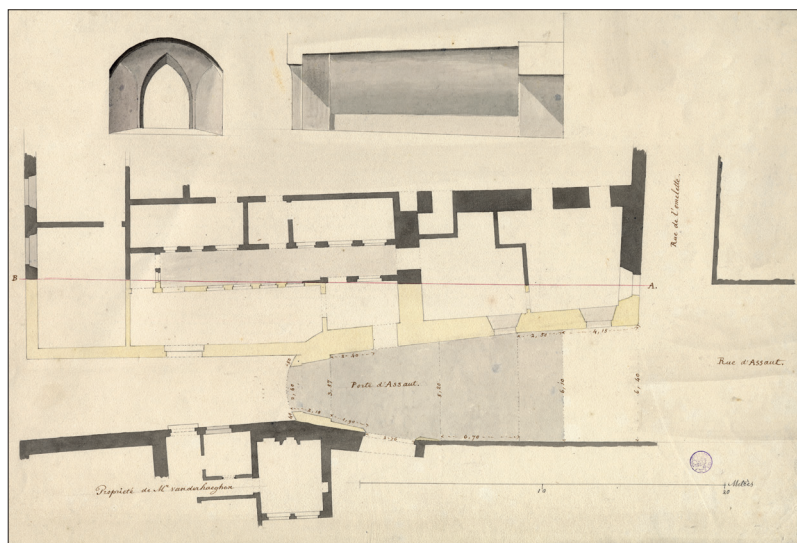
¹⁸ Determinatie: An Lentacker.

¹⁹ Bourgeois & Stoops 2007.

²⁰ De Mulder & De Clercq 2001; Sint-Martens-Latem-Brakel (Vermeulen 1989); Sint-Denijs-Westrem-Flanders Expo (Hoorne et al. 2009; De Mulder et al. 2009; Hoorne et al. 2012).

in het zuiden moest men een verbinding door een hogere rug graven (de Ketelvest) en om het reeds druk bebouwde stuk van de Sint-Michielswijk over de Leie mee te omsluiten waren er ook hier graafwerken nodig. Daarom werd de 'Houtlei' als gracht gegraven en aan de stadszijde werd een wal opgegooid. Later werd hier een stadsmuur in Doornikse kalksteen gebouwd. Muur en poort maakten deel uit van de versterking van de 12de-eeuwse stadsgrens. Een deel van deze muur is nog bewaard in de tuin van het pand Posteernestraat 21, als scheidingsmuur tussen de percelen²¹. Hier kon de muur in 1997 en in 2012 over een lengte van 17,3 m worden gedocumenteerd. Boven het huidige loopniveau is hij nog tot op een hoogte van 4,7 m aantoonbaar, de dikte varieert tussen 1,30 m en 1,45 m. Het bewaarde deel bestaat uit drie ontlastingsbogen waarmee de muur in de wal gefundeerd werd. Het loopniveau nu bestaat uit een teellaag die rechtstreeks op de moederbodem aansluit. Het oude loopniveau moet hoger gelegen hebben en het wallichaam waarin de muur gezet was dus ook.

De muur werd doorbroken door een aantal poorten, waaronder de reeds genoemde Zandpoort²² en de Posteernepoort. Muren, poorten en torens zijn opgebouwd uit Doornikse kalksteen. In die periode (12de - vroege 13de eeuw) gaat het om breuksteen, onregelmatige stukken die op elkaar gestapeld werden met kalkmortel als specie. Hoeken en openingen werden met rechtere blokken afgewerkt. De Posteernestraat leidde de middeleeuwer via de Posteernepoort door de omwalling. De Posteernepoort was evenals de Zandpoort geen officiële toegangspoort, maar slechts een kleine stadspoort. Het muurwerk dat bij het onderzoek werd vastgesteld is dus de fundering van deze poort. Ten opzichte van het muurtracé sprong de poort iets staduitwaarts. Deze uitsprong is als tracé in het oude kadaster herkenbaar en ook nog goed te zien op een tekening van Maybe uit 1842 (afb. 7). Ze was licht conisch van vorm en eindigde in het torenvolume. Dit

²¹ *Stoops & Vermeiren 2012.*

²² *Laleman et al. 1985.*

afb. 7: Het afbreken van de poort en delen van het klooster met verbreding van de straat in 1842, gedocumenteerd door Maybe (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief, SAG L69_13)

vooruitspringen had mogelijk te maken met een wallichaam dat aanwezig was; de beide langsmuren dienden om de druk van de aarden berm op tevangen.

De resten van de muurfundering in de sleuf in de Posteernestraat waren plaatselijk doorbroken voor de bestaande riolering (afb. 8), en hoewel dit de plek is waar het Posteernepoortje te situeren is, ontbraken alle sporen van een afgewerkte doorbreking. Deze moet zich hoger in het muurwerk bevonden hebben, dus boven 9,1 m T.A.W. Op de iconografie (afb. 9) lijkt de spitsboogvormige doorgang al een tweede fase, het litteken net erboven duidt op een oorspronkelijke hoger gelegen rondbogige en veel smallere opening. Aan de oostzijde (stadszijde) kon het metselwerk van de fundering gevolgd worden tot ca. 7,8 m T.A.W. zonder versnijding. De westzijde (veldzijde) vertoonde drie versnijdingen waarbij de muurdikte van 1,9 m in sprongen tot 2,2 m toeneemt. Aan deze zijde (grachtzijde) bestond de muur beneden de onderste versnijding uit kleine stukken Doornikse steen. Hogerop zijn voor beide kanten grotere, rechtere breukstenen gebruikt; de opvulling hiertussen bestaat uit onregelmatige stukken en kalkmortel. Ondanks de doorbreking van ca. 1 m en het feit dat er slechts weinig van de muur in horizontaal grondvlak zichtbaar was, kon toch een kromming waargenomen worden. De muur had in ieder geval aan veldzijde een gebogen opbouw. Dit stemt ook overeen met wat er op de latere iconografie te zien is. Wel werd er geen parallel aan de stadszijde gevonden, dus zal het eerste concept zeker geen poortgebouw geweest zijn, maar een doorgang in een muurdeel dat vooruitgeschoven stond en op deze plek half rond afgewerkt was. Daar de vooruitgeschoven muur (met poortje) net buiten het wallichaam tegen de gracht stond, helde het middeleeuwse niveau eens buiten de poort sterk naar beneden. Er werden aan de westzijde van de muur geen aanwijzingen gevonden voor een aansluitende brug, noch in steen, noch in hout. Indien er een stenen brugconstructie zou bestaan hebben, zou de aansluiting daarvan op de muurfundering zichtbaar

afb. 8: De muurfundering ter hoogte van de Posteernepoort, doorbroken door de oude riolering (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

moeten geweest zijn. Het middeleeuwse loopniveau lag wel iets hoger, maar de dikte van de constructie zou sporen of onregelmatigheden moeten achtergelaten hebben. Indien er een brug over de gracht was, aansluitend op de Posternepoort, zal dit een houten constructie geweest zijn.

afb. 9: De Posternepoort en het klooster van de cisterciënzerinnen van over de Houtlei door Jean-Baptiste Joseph Wymantz, omstreeks 1820 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarchief, SAG_IC_AG_W_038)

De grachtvulling

De lagenopbouw aan de westkant van de muur verschilde totaal van die van de oostkant. Dit heeft te maken met het feit dat zich hier de Oude Houtlei bevond, een deel van de walgracht van het middeleeuwse verdedigingssysteem. Op de onderzochte plaats was de gracht gegraven in de flank van de stuifzandrug, verder naar het noorden kan deels een stuk Liebedding opgenomen zijn. Bij het onderzoek kon de ongestoorde bodem moeilijk vastgesteld worden door plaatsgebrek en de te natte omstandigheden. Tegen de muur moet die op ongeveer 6,8 m T.A.W. gesitueerd worden. Het oppervlak daalt hier sterk naar het westen, naar de gracht toe. Water had men waarschijnlijk pas vanaf 5,54 m T.A.W.²³ Een laag (S29) die vermoedelijk een eerste afwerking van de helling vormde, bestond uit zand, enkele fragmenten Doornikse steen en daartussen kleiige pellen, mogelijk om wat meer stevigheid en structuur aan de zandhelling te geven. De bovenzijde van deze laag sloot op ca. 7,4 m T.A.W. tegen de muur aan. Hierop bevonden zich kleiige en zandige laagjes (S30-S33), waarbij er één rijk was aan organisch materiaal (S32). Dit pakket was mogelijk ontstaan door accumulatie van afval tijdens het bestaan van de gracht. Het aardewerk dat uit de zeefstalen werd gerecupereerd bestaat uit fragmenten grijs, rood en hoogversierd aardewerk, evenals bijna-steengoed, alles ten vroegste te dateren in het laatste kwart van de 13de eeuw.

²³ Gelaude et al. 2015.

Hierop lagen dikke pakketten stortmateriaal, opgevoerd bij het dempen van de oostkant van de gracht. Het algemene beeld van het schervenmateriaal uit deze dempingslagen duidt op een iets jongere oorsprong dan de waarschijnlijk over langere tijd ontstane lagen eronder. De lagen die met het dempen te maken hebben (S34/12, S11, S10, S9, S8) zijn op korte tijd ontstaan, ze maken deel uit van hetzelfde snelle proces. Mogelijk werd eerst een nieuwe kaaimuur²⁴ gebouwd en werd de tussenliggende diepte achteraf opgevuld. Al deze lagen hellen af naar het westen, richting Oude Houtlei, maar hoe hoger ze zich bevinden, hoe minder scherp ze hellen. Er komen tussen de organisch rijkere lagen nog vrij steriele zandpakketten of lenzen voor; waarschijnlijk werd een deel van de wal afgegraven om de aansluitende terreinen te egaliseren en bouwrijp te maken en zo de bebouwbare oppervlakte te maximaliseren. De organische lagen bestonden uit pakketten stadsafval. Ze waren donkergrijs tot zwart, en voelden vetig aan door de organische aanrijking. Ze bevatten naast aardewerk, fragmenten roodgebakken bouwmaterialen en kalkmortel ook een aanzienlijk deel visgraten, dierlijk bot, mosselschelpen en houtskool. Naast fragmenten aardewerk kwamen hier enkele andere kleine gebruiksvoorwerpen naar boven, waaronder een amberkraaltje, een glasparel en een dobbelsteentje. De aanwezigheid van steengoed uit Siegburg en Langerwehe geeft aan dat deze laag niet ouder dan de 14de eeuw gedateerd kan worden²⁵. De zavelige laag S10 bevatte, naast een veldfles in bijna-steengoed, enkele kasseifragmenten waarvan de patina op één zijde veronderstelt dat ze als wegafwerking gebruikt zijn. Hoger in het profiel werden de lagen minder sterk hellend en vormden de steriele gele zavellagen (S7 en S5) en een dikke grijze zandige band met baksteen puinfragmenten en kalkmortel (S6) een eerste afdekking en fatsoenering van de onderliggende stortlagen. De bovenste lagen in het profiel waren sterk gefragmenteerd door recente graafwerken.

Nieuwe bebouwing

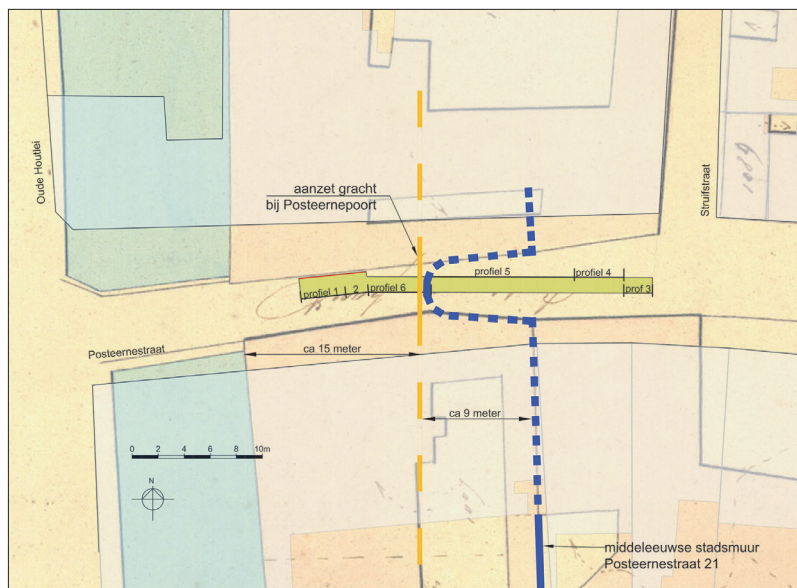
Aan het westeinde van de sleuf werd net naast de oude noordkant van de straat gegraven, langs de bakstenen fundering die tot 1842 ook de rooilijn van de Posteernestraat vormde. De baksteenmuur (S13), oost-west georiënteerd, bestond uit afgewisselde rijen van strekken en koppen (26/27 x 13/13,5 x 6 cm) met als specie een beige-grijze kalkmortel. De fundering was minimaal 40 cm dik, maar het noorddeel van de muur was weggebroken voor een gasleiding. Het is ook gekend dat op deze plek in het eerste kwart van de 14de eeuw gebouwd werd aan het Hof van Vlaanderen, het latere Posteernehof. Dit hof sloot aan op de poort. Reeds in 1322 werd het door Lodewijk van Crecy betrokken. In het laatste kwart van de 14de eeuw werd het verder uitgebouwd door Lodewijk van Male die, in afwachting van de voltooiing van zijn inrichting van het hof ten Walle (het Prinsenhof), zich hier in jong gezelschap vermaakte. In het begin van de 15de eeuw werd het sporadisch nog als verblijfplaats voor Bourgondische aanhang gebruikt. Een ander deel van dit hof, hostel d'Artois, lag aan de overzijde van de gracht. In 1469 werd het goed verkocht aan Gui de

²⁴ Vanoverbeke & Janssens 2011; hier werd 240 m noordelijker dan de Posteernestraat de kaaimuur teruggevonden die bij het dempen in 1899 verdween. Hij bevindt zich op 18 m van de rooilijn en is opgetrokken uit bakstenen van 25 x 11 x 5 cm; er waren geen aanwijzingen die een datering toelieten.

²⁵ De Grootte 2008.

Brimeu. Op het einde van de 15de eeuw kwamen de panden ten westen van de Houtlei in handen van een scheepsmaker en de terreinen over de gracht werden door een timmerman gehuurd. In 1585 kwam een deel van het voormalige hof in bezit van de cisterciënzerinnen van Oost-Eeklo. Vanaf 1833 betrokken de paters jezuïeten een deel van het gebouwencomplex en in 1837 weken de laatste nonnen. In 1842 kregen de jezuïeten toestemming de kapel van de nonnen en de oude Posternepoort af te breken voor de grotere jezuïetenkerk die er nu nog staat, en die deel uitmaakt van het Kunstonderwijscomplex Sint-Lucas. Een opmetingsplan van Maybe²⁶ (afb. 7) geeft nog een beeld van de poort en de er tegenaan gebouwde muren en schetst tevens wat er voor de nieuwbouw moest verdwijnen. Bij die ingreep werd de hele noordelijke rooilijn verschoven en de straat verbreedde van ca. 3,5 à 4 m naar ca. 7,5 à 8,5 m. Met deze verschuiving kreeg de noordelijke rooilijn van de Posternestraat zijn huidige vorm.

De Posternestraat, *Posternestraat*, soms verbasterd tot *Bestormstraat* is een oude straat die reeds in 1308 vermeld wordt (Rentboek der Sint-Michielsparochie) en die naar een kleinere stadspoort leidde²⁷. In de periode van die vermelding was dit al geen buitenpoort meer, de stadsgrenzen hadden zich onder de bevolkingsdruk al naar het westen verlegd en men was een heel eind verder versterkingen aan het uitbouwen²⁸. Door de oude stadsgracht, de Oude Houtlei, die geen defensieve functie meer had, deels op te vullen en de aarden berm tegen de stadsmuur te egaliseren ontstond er een nieuwe strook land. Deze nieuwe strook van ca. 24 m breed werd snel in gebruik genomen (afb. 10). De overkant van de Oude Houtlei was ondertussen reeds bebouwd.

²⁶ Het afbreken van de poort en delen van het klooster met verbreding van de straat in 1842, gedocumenteerd door Maybe (Stadsarchief Gent, SAG L69_13).

²⁷ De Potter 1883-1901, deel 8.1, p. 28.

²⁸ Laleman & Stoops 1996.

afb. 10: Projectie van het huidige kadaster op het primitief kadaster (ca. 1830) met aanduiding van de onderzoeksleuf en de profielen in de Posternestraat, de vastgestelde delen van de middenleeuwse stadsmuur en het vermoedelijke tracé en de winst aan grond na het dempen van een deel van de Houtlei in het begin van de 14de eeuw (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Conclusie

Topografisch is in het straattracté van de Posteernestraat en de Zwartezusterstraat nog een flauw hoogste punt vast te stellen op de locatie waar ze de middeleeuwse wal snijden. Gehoopt werd om hier het looppniveau terug te vinden waarop die 12de-eeuwse wal gerealiseerd werd. De postmiddeleeuwse bouwactiviteiten, riolering- en nutsleidingtracés en straatonderbouw hebben echter de top van het archeologisch interessante bodempatrimonium geërodeerd. Toch kon een profiel van ongeveer 25 m lang gedocumenteerd worden, niet steeds aansluitend, maar wel was het aan de noord- of de zuidkant van de sleuf steeds net voldoende bewaard. De archeologische documentatie van dit delicaat profiel, dat een korte tijdsspanne zichtbaar was bij de rioleringswerken in de Posteernestraat, onthulde informatie over het pré-stedelijke landschap, de menselijke aanwezigheid tijdens de ijzertijd, het uitbouwen van een stadsverdediging in de 12de-13de eeuw en het saneren van delen daarvan ten voordele van bouwgrond in de vroege 14de eeuw. De poort zelf, met aansluitende muren, werd midden 19de eeuw geslecht ter verbreding van de straat en vernieuwing van de bebouwing.

Bedankingen

Het archeologisch terreinwerk werd uitgevoerd door Stadsarcheologie Gent; Gunter Stoops, Geert Vermeiren, Glenn Westelinck, Amor Mahfoudhi, Alex Zenner en Nizam Khan. Wetenschappelijke waarnemingen met andere invalshoek werden verricht door bodemkundige Jari Hinsch Mikkelsen (GATE bvba), geologen Dimitri Vandenberghe, Johan De Grave (beiden UGent) en geoloog Frank Gelaude. Goedele Stappers (Stadsarcheologie Gent) verzorgde de verwerking van de profieltekening. Het aardewerk werd bestudeerd door Guy De Mulder (UGent) en Maarten Berkers.

Bibliografie

- BOURGEOIS, I., DE SWAEF, W. & BOURGEOIS, J., 1998, *Bewoningssporen uit de vroege La Tène- en de Gallo-Romeinse periode aan de Jeruzalemstraat te Mere (Erpe-Mere)*, in: *Vobov-Info*, nr. 48, p. 2-14.
- BOURGEOIS, I. & STOOPS, G., 2007, *Kouter: een aardewerkensemble uit de late ijzertijd*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 1999-2006*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 1), Gent, p. 68-75.
- BOURGEOIS, J., 1989, *Mobiele vondsten en chronologie*, in: VERMEULEN, F. (red.), *Kelten, Romeinen en Germanen tussen Leie en Schelde. Archeologische vondsten in Sint-Martens-Latem en in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, (*Scholae Archaeologicae*, nr. 10), Gent, p. 24-34.
- BOURGEOIS, J., PARMENTIER, F., ROMMELAERE, J. & VERMEULEN, F., 1989, *Noodopgravingen in de landelijke nederzettingen uit de late ijzertijd, de Gallo-Romeinse periode en de late middeleeuwen te Evergem/Spoorwegstraat*, in: *Vobov-Info*, nr. 33-34, p. 28-41.
- DE CLERCQ, W. & DE MULDER, G., 1999, *Een vroeg La Tène-nederzetting bij de Schelde. Archeologisch onderzoek in de verkaveling Kerkveld te Berlare*, in: *Vobov-Info*, nr. 49, p. 20-37.

- DE CLERCQ, W., VAN RECHEM, H. & VAN STRYDONCK, M., 2005, *Activiteiten in een landschap uit de 4de - 3de eeuw v. Chr. te Denderbelle, plaats Fonteintje (gem. Lebbeke)*, in: INT' VEN, I. & DE CLERCQ, W. (red.), *Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn- project 1997-1998*, (Archeologie in Vlaanderen. Monografie 5), Brussel, p. 231-257.
- DE GROOTE, K., 2008, *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, (Relicta Monografieën, Deel 1), Brussel.
- DE LOGI, A., DALLE, S. & DE KREYGER, F., 2012, *Sporen van ijzertijdbewoning te Ursel/Onderdale (prov. Oost-Vlaanderen, België)*, in: Lunula. *Archaeologia protohistorica*, jg. XX, pp. 173-178.
- DE MULDER, G. & DE CLERCQ, W., 2001, *De Schelde in de ijzertijd. Een speurtocht naar mens en rivier*, in: BOURGEOIS, J., CROMBE, P., DE MULDER, G. & ROGGE, M. (red.), *Een duik in het verleden. Schelde, Maas en Rijn in de pre- en protohistorie*, (Publicaties van het PAMZOV-site Velzeke. Gewone reeks, nr. 4), Zottegem, p. 157-179.
- DE MULDER, G., HOORNE, J. & BATHOLOMIEUX, B., 2009, *Het aardewerk van de erven op Flanders Expo - Zone 1 (Sint-Denijs-Westrem, stad Gent, provincie Oost-Vlaanderen, België)*, in: Lunula. *Archaeologia protohistorica*, jg. XVII, p. 81-89.
- DE MULDER, G. & VELGHE, M., 1997, *Sporen van een vroeg La Tène-nederzetting te Brakel*, in: Vobov-Info, jg. 46, p. 5-10.
- DE POTTER, F., 1883-1901, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, Deel 8.1, Gent.
- DE SWAEF, W. & BOURGEOIS, J., 1986, *Un habitat du La Tène la à Lede (Aalst, Flandre orientale)*, (Scholae Archaeologicae, nr. 3), Gent.
- GELAUE, F., 2010, *Rivierduinen en dekzanden*, (Erfgoedmemo, nr. 44), Gent.
- GELAUE, F., 2011, *Leie en Schelde*, (Erfgoedmemo, nr. 49), Gent.
- GELAUE, F., STEURBAUT, P. & STOOPS, G., 2015, *Lange Violettestraat 128*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2015*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 7), Gent, p. 52-54.
- HOORNE, J., BATHOLOMIEUX, B. & DE MULDER, G., 2009, *Enkele erven en een bijzondere kuilenzone uit de ijzertijd op Flanders Expo - Zone 1 (Sint-Denijs-Westrem, Gent, provincie Oost-Vlaanderen, België)*, in: Lunula. *Archaeologia protohistorica*, jg. XVII, pp. 75-80.
- HOORNE, J., BASTIAENS, J. & MESSIAEN, L., 2012, *Silo's op het zand? Nederzettingssporen uit de ijzertijd op The Loop (Sint-Denijs-Westrem - Flanders Expo, Gent), campagnes 2010-2011 (prov. Oost-Vlaanderen, België)*, in: Lunula. *Archaeologia protohistorica*, jg. XX, pp. 115-126.
- HURTRELLE, J., MONCHY, E., ROGER, F., ROSSIGNOL, P. & VILLES, A., 1990, *Les débuts du second âge du Fer dans le Nord de la France*, (Les dossiers de Gauheria, nr. 1), Liévin.
- LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT, P., 1985, *De stadsversterking bij de Zandpoort. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 9, nr. 2, p. 16-41.
- LALEMAN, M.C. & STOOPS, G., 1996, *Ontwikkeling en verdediging in Gent. Een beknopt overzicht van de stadsarcheologische bijdrage ca. 9de - 17de eeuw*, in: VAN ROEYEN, J.P. (red.), *Uit Vlaamse bodem. 10 Archeologische verhalen*, Sint-Niklaas, p. 121-140.
- LALEMAN, M.C., STOOPS, G. & VERMEIREN, G., 1997, *Posteernestraat 21*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, jg. 21, nr. 3-4, Gent, p. 102-103.
- MESTDAGH, B., 2009, *De IJzertijdsite van Kooigembos. Materiaal van de activiteiten na 1990 (provincie West-Vlaanderen, België)*, in: Lunula. *Archaeologia protohistorica*, jg. XVII, p. 153-161.
- MIKKELSEN, J.H. & LALOO, P., 2015, *Posteernestraat, Gent. Bodemkundig advies*, (GATE Archeology Rapport, nr. 2015-JM-32), Evergem.
- STOOPS, G., DE MULDER, G. & MIKKELSEN, J., 2016, *Een laag uit de late IJzertijd aan de Posteernestraat (Gent, prov. Oost-Vlaanderen, België)*, in: Lunula. *Archaeologia protohistorica*, jg. XXIV, p. 163-171.
- STOOPS, G. & VERMEIREN, G., *Posteernestraat 21*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2012*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 6), Gent, 2012, p. 93-94.
- TERMOTE, J., 1987, *De Keltische hoogtenederzetting van Kooigem Bos. De opgravingscampagne 1986*, in: *Westvlaamse Archaeologica*, jg. 3, nr. 2, p. 61-72.
- VAN DEN BROEKE, P.W., 1980, *Een rijk gevulde kuil met nederzettingmateriaal uit de IJzertijd, gevonden te Geleen, prov. Limburg*, in: *Analecta Praehistorica Leidensia*, jg. XIII, p. 101-113.
- VAN DEN BROEKE, P.W., 2012, *Het handgevormde aardewerk uit de IJzertijd en de Romeinse periode van Oss-Ussen. Studies naar typonomie, technologie en herkomst*, Leiden.
- VAN DOORSELAER, A., PUTMAN, R., VAN DER GUCHT, K. & JANSSENS, F., 1987, *De Kemmelberg, een Keltische bergvesting*, (Westvlaamse *Archaeologica Monografieën*, nr. III), Kortrijk.
- VANOVERBEKE, R. & JANSSENS, N., 2011, *Archeologische opgraving. Gent, Oude Houtlei*, (BAAC Vlaanderen rapport, nr. 17), Gent.
- VERMEULEN, F., 1989, *Kelten, Romeinen en Germanen tussen Leie en Schelde. Archeologische vondsten in Sint-Martens-Latem en in het*

zuiden van de Vlaamse Zandstreek, (*Scholae Archaeologicae*, nr. 10), Gent.

VERWERS, G.J., 1974, *Kalenderberg*, in: *Westerheem*, jg. XXIII, p. 15-19.